

תנועות נוער

בערך זה כלולים הפרקים האלה:

הקדמה

תנועות נוער יהודיות

תנועות הנוער היהודיות במזרח אירופה

תנועות הנוער היהודיות במזרח אירופה בשואה

תנועות הנוער היהודיות בבוהמיה ומורביה

תנועות הנוער היהודיות בגרמניה הנאצית

תנועות הנוער היהודיות בהונגריה

תנועות הנוער הציוניות בסלובקיה

תנועות הנוער היהודיות בצרפת ב-1940-1944

תנועות הנוער הציוניות החלוציות ברומניה

הקדמה

הרקע לצמיחתן של ת"נ נעוץ בתהליכי ההתפתחות החברתית-המדינית בארצות מרכז אירופה ומערבה. החברה המסורתית טיפחה את יסוד השמרנות וההמשכיות, והנעורים נחשבו בה לשלב הכנה לקראת קבלת עול מצוות של מבוגר ומילוי תפקידיו. התערערות הסמכותיות של החברה השמרנית והמשפחה המסורתית במרוצת המאה ה-19 יצרה אפשרות לפעילות עצמאית של בני הנוער. המניע להתארגנות הנפרדת של הנוער יסודו באי-נחת, ביטוי של דחיית ערכי החברה הבורגנית ואורח חייה, שבעיני בני הנוער הצטיירה כמתמכרת להישגים חומריים, ושנימוסיה הם תכופות העמדת פנים וכזבים מוסכמים. תה"נ ביקשו להקנות למסגרת שלהן הרגלים של פשטות וגילוי-לב, ומעל לכול – לשבור את מחיצות הניכור שבין אדם לרעהו. בחיפוש אחרי ראשונות וטוהר פנו הצעירים ליציאה מן העיר ולשוטטות במרחבי הטבע. הם ביקשו להגיע למקורות והתפעמו מפולקלור, משירה וממוסיקה עממיות ומספרות רומנטית. ההתארגנות הראשונה של נוער שיצרה מעין אב-טיפוס של ת"נ הופיעה בגרמניה בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 בדמות תנועת ה'וואנדרפוגל' (Wandervogel; 'ציפור נוד') ואחרי-כן ה'בינדה' (Bünde; 'אגודות'). בארגונים הללו נוצר הווי של ת"נ, צמחה מנהיגות של התנועות והתגבשו דפוסי חינוך וקשרי רעות בין המינים. ת"נ אלו היו מיעוט מספרי בקרב בני הנעורים בגרמניה, איגדו בעיקר צעירים מהרובד הבורגני ומספרם לא עלה על 60,000. מחאתם וערגתם לתכנים חדשים לא קיבלו אופי של חתירה לתמורה חברתית. בקרב תה"נ חזקה היתה הכמיהה לשחרור היחיד מכבלי החברה המוסכמים, והערצת ספרות 'פולקיסטית', וכך, בעקבות התרפקות על העבר

והסגידה לספרות הרומנטית, חזקה הפנייה ללאומנות. התנועות הללו לא הטביעו חותם עמוק על התפתחות החברה הגרמנית, ורישומן ניכר בהחייאת מוטיוויים עממיים במוסיקה, בשירה ובאמנות.

בדרך-כלל ראו יוצאי תה"נ בעברם התנועתית הרפתקת נעורים מלבבת, ומשבאה לקיצה הסתגלו לחברה הגרמנית הקיימת והשתלבו בה, ורק חלק מהם, ששב משדות הקרב של מלחמת-העולם הראשונה, היה חסר מנוחה ופנה לזרמים פוליטיים קיצוניים – השמאל הרדיקלי – מזה, והימין הלאומני בדמות התנועה הנאצית – מזה.

תנועות נוער יהודיות

בגרמניה, וכן בפולין, קמו גם תה"נ היהודיות הראשונות. הרקע לצמיחת ת"נ יהודיות נפרדות בגרמניה היה בכך שנערים ונערות יהודים לא היו רצויים בתה"נ הגרמניות. אחר-כך פיתחו ת"נ אלו, גם ברושם התמורות המדיניות, הווי ותכנים תרבותיים ורעיוניים המושתתים על מוטיוויים ומסורות יהודיים, ושביטאו גם את תחושת המצוקה היהודית הייחודית. תה"נ היהודיות הראשונות שקמו אחרי מלחמת-העולם הראשונה בגרמניה היו 'בלאו-וייס (Blau-Weiss; 'כחול-לבן'), י.י.ו.ב. (Jung Jüdischer Wanderbund), 'קדימה', 'ברית העולים', 'הבונים', שהתקרבו לרעיון ציוני-חלוצי, ותנועת 'קאמראדן' (kameraden), שתחילתה כתנועה בעלת אופי מתבולל, אך פלג ממנה, ה'ורקלויטה' (Werkleute; 'אנשי מעשה') הגיע לציונות בעלת אוריינטציה חלוצית-רדיקלית ויסד בארץ את קיבוץ הזורע. נוסף להן התגבשו ב-1931-1933 בגרמניה גם תנועות ה'שומר-הצעיר', בח"ד (ברית חלוצים דתיים), 'מכבי הצעיר' ו'בית"ר', ואיגדו בתוכן גם רבים מיוצאי מזרח אירופה (Ostjuden) שישובו אז בגרמניה.

בעלות הנאצים לשלטון ניטלה מהנוער היהודי בגרמניה תחושת הזהות והשייכות. הוא נדחה אל מחוץ למסגרת הלאומית והחברתית הגרמנית שבה צמח, ונאמר לו שהתרבות שממנה ינק והיתה למשאת-נפשו אינה שלו ואין לו בה חלק ונחלה. הדחייה והדחיקה ממרכזי החיים בגרמניה היו מלוות בהשפלה ובפגיעות בבתי-הספר, בעיתונות ובתעמולה, שהציגה את היהודי כדמות מזיקה ומאיימת. בנסיבות אלו הפכו תה"נ היהודיות למיקלט המכנס את הדחויים והנפגעים, ומקנה משענת חדשה המושתתת על אמונה בערכי יסוד אנושיים ולאומיים.

השלטונות הנאציים התירו לתה"נ היהודיות להמשיך את פעילותן, אך ציוו עליהן להתארגן במסגרת גג של 'החלוץ' ועליה הוטל פיקוח תמיד. בתה"נ הציוניות ראו השלטונות מסגרת רצויה המכוונת להגירה. בשנים שלפני מלחמת-העולם השנייה גדל משקלו של 'החלוץ' מבחינה מספרית וארגונית, ועד 1940 הרשו השלטונות לקיים באורח חוקי חוות הכשרה ציוניות בגרמניה. לעליית צעירים לארץ-ישראל, בדרך חוקית או ב'עליה ב', היה כוח מדרבן

ומשפיע גם על ציבור המבוגרים בכיוון להגירה בכלל ולעלייה לארץ בפרט. קבוצות הכשרה של 'החלוץ' ושל נוער חלוצי דתי (בח"ד – ברית חלוצים דתיים) הגיעו לארצות השכנות, כגון הולנד ודנמרק. הצעירים שיצאו בקבוצות מאורגנות לארצות השכנות ושלא הספיקו לעלות לפני פרוץ המלחמה עתידים היו להיות גרעיני מחתרת באותן ארצות. בגרמניה עצמה המשיכו תה"נ היהודיות לפעול במחתרת גם בשנות המלחמה. הצעירים התמידו לקיים מפגשי תרבות, דיונים בנושאים שונים וטקסים מסורתיים בעלי צביון דתי ולאומי, עסקו בעזרה הדדית ובמידת האפשר גם בעזרה לציבור היהודי בכללו. בפני הנוער ניצבה הדילמה הקשה, שהחריפה עם תחילת הגירושים, האם עליהם להיפרד מהוריהם ולהעתיק את מוקד החיים לתנועה הפועלת במחתרת, או לגלות עם ההורים ל'מזרח', שבו בני-אדם שבורים ברוחם ובגופם יזדקקו להם ביותר. כרגיל בנסיבות אלו לא היתה הבחירה קלה, וכול אחת משתי האפשרויות היתה קשה ומכאיבה. גם למחנות הריכוז הגיעו יחד קבוצות של רעים מת"נ, וניסו במציאות המחנות ובמשטרם להמשיך יחדיו את מאבקם על הזכות לחיים ולשמירה על עולמם הנפשי. כול ימי המלחמה היתה בברלין עצמה חבורה זעירה של נוער, קבוצת 'החלוץ' במחתרת.

תנועות הנוער היהודיות במזרח אירופה.

בולט במיוחד התפקיד והמשקל שהיה לתה"נ היהודיות במזרח אירופה, בפולין ובליטה, הן כלפי פנים, בעיצוב דמות החבר ומסגרת התנועה, הן כלפי חוץ, כגורם פעיל ועצמאי המתמודד עם האתגרים והמבחנים של הזמן. תה"נ שקמו בפולין בשלהי מלחמת-העולם הראשונה ואחריה הושפעו ולמדו לא מעט מדגם תה"נ בגרמניה ובאוסטריה, אך מקור יניקתם העיקרי היה ביהדות פולין ובמזרח אירופה, וגיבושן בתהפוכות הדינמיות של התקופה שבין שתי המלחמות. הקו המאפיין את תה"נ הציוניות בפולין היא שלילת המציאות סביבם וסירוב להסתגל לאורחות החיים ולסבילות הטבועה בחברת המבוגרים. תה"נ הללו, שהודרכו בידי צעירים ופיתחו הווי של נעורים, פרצו את המעגל של התחום היהודי הסגור ופנו למרחבי נוף וטבע, לספורט, לשירה, ולמפגש חופשי, מוכתב בריסון עצמי, בין המינים אך יותר מאשר התמורה באורחות ההתנהגות של היחיד קבעה את משמעותן של התנועות הללו דרך החיפושים אחרי מהות יהודית ואנושית ההולמת את כמיהתו לתמורה, והרצון העז לפלס דרך חדשה כזאת במעשיהם. ככלל, לא אימצו תנועות נוער דרך פוליטית סלולה, ולא ניתן לראות בהן גופים פוליטיים. האידיאולוגיה שלהן צמחה מתוך ספיגה של רעיונות ממקורות שונים, ולעיתים סותרים, שהתגבשו באורח מקורי, אך לא תמיד אורגני, למקשה אחת.

ת"נ ראשונה, ה'שומר הצעיר' קמה בגליציה, והיתה לתה"נ הציונית הגדולה, ועם הזמן חיברה את הציונות המקסימליסטית שלה עם רדיקליזם חברתי שמאלי. חברי ה'שומר הצעיר' היו בעיקר בני הבורגנות היהודית הזעירה והנוער שקיבל חינוך כללי, ואילו תנועת 'דרור',

שמבחינות מסויימות היתה קרובה להשקפותיה, איגדה בעיקר בני שכבות עממיות. 'גורדוניה' אימצה לה גוון ציוני-סוציאליסטי מתון, ותנועות 'הנוער הציוני' ו'עקיבא' שמרו על התכנים הציוניים והתרבות העברית כעיקר רעיוני. בתנועת 'בית"ר', ארגון נוער רחב, דגלה בקו ציוני-רביזיוניסטי, ולפיכך ביטאה הזדהות ונאמנות אמיצה לזרם פוליטי מוגדר. במרוצת הזמן קבעו תה"נ החלוציות מסלולי חינוך והתקדמות שתאמו את שכבות הגיל השונות. בוגרי התנועות הללו יצאו לקיבוצי הכשרה, ושם עברו שלב הכנה לקראת העלייה לארץ. התנועות הציוניות, להוציא את 'בית"ר', היו קשורות לתנועות קיבוציות בארץ, ולאחר עלייתם פנו רוב חבריהן מההכשרה לקיבוץ שנועד להם. באופן כזה נוצר בתנועות הללו בפולין ובמרבית ארצות מזרח אירופה לרבות התנועה הציונית-החלוצית בגרמניה, דפוס של ת"נ שונה מדפוסה במערב. הליכוד הפנימי, ההווי, הערכים שאומצו, לא היו שותפות החולפת עם הגיל, אלא הנחת יסודות לברית לחיים, שהוטבע בהם יעד מוגדר ותכנים ייחודיים.

מכיוון שלפי התפיסה הזאת עמדו החיים המלאים להתחיל רק עם עלייה לארץ ולרבים רק עם הצטרפות לקיבוץ, היו שלבי החינוך וההכשרה בגולה רק בבחינת שלב הקדמה לעיקר, ובשלב ההוא נרתעו התנועות הללו בדרך כלל ממעורבות פעילה במציאות הפוליטית והחברתית בארצות הגולה. בין שתי מלחמות-העולם איגדו תה"נ היהודיות בפולין מספר רב מאוד של בני נוער, ואף שבשום שלב לא הקיפו בשורותיהן את רוב הנוער בפולין, היו 60,000 חבריהן רוב הנוער המאורגן; שאר הנוער המאורגן היה מאוגד בחטיבות נוער שליד המפלגות היהודיות, ציוניות ולא-ציוניות, וחזקים במיוחד בקרב הלא-ציונים היו ארגוני הנוער של ה'בונד'. לפי אומדן משוער הגיע מספרם של חברי תה"נ בשיא תפוצתן ערב המלחמה לכ-100,000.

תנועות הנוער היהודיות במזרח אירופה בשואה.

בשלטון הכיבוש של הגרמנים היו תה"נ היהודיות מסגרות חשובות בפעילות יהודית ציבורית, גלויה ומחתרתית, ואחר-כך גרעין מרכזי בתנועת ההתנגדות היהודית. עם פרוץ המלחמה וכינון משטר הכיבוש הגרמני התחיל פרק חדש בתולדותיהן של תה"נ היהודיות בפולין. בחודשים הראשונים סבלו גם תה"נ ממבוכה ומהתפרקות המסגרות. השליחים מארץ-ישראל שפעלו בהדרכת תה"נ ובענייני העלייה חזרו כולם לארץ. בדומה למנהיגות של המפלגות והמוסדות היהודיים המרכזיים יצאו גם ראשי תה"נ את ורשה ואת הערים הגדולות במרכז פולין ומערבה ונעו לעבר מחוזות המזרח שנתפסו בידי ברית-המועצות. ואולם, בניגוד למפלגות הוחלט במרכזי תה"נ להחזיר אחדים מבכירי חבריהם לשטח הכיבוש בידי הגרמנים, כדי לשקם את התנועות ולארגן בתנאי מחתרת. בין החוזרים בתחילת 1940 היו אנשים כמרדכי אנילביץ' ויצחק צוקרמן, ממנהיגי התנועות במחתרת ולימים מראשי ה'ארגון היהודי הלוחם' ומרד גטו ורשה.

ככול גוף שפעל בתנאי מחתרת, שינו גם תה"נ את אופי פעולתן ודרכה. אך בניגוד לגופים פוליטיים רבי-היקף הצליחו התאים האינטימיים של תה"נ לשמור על ייחודם, ובאווירה כללית של אוזלת יד והתפרקות המסגרות הקיימות להיוותר כמאחז בלתי נכנע ושומר על ערכים וחסינות העבר. לאחר שלב של התארגנות מחודשת בלטה האינטנסיוויות של פעולת תה"נ במחתרת. הן פירסמו את מרבית העיתונות החשאית בורשה, הן לפני הקמת הגטו והן אחרי הקמתו, קיימו מסגרות לימוד כתחליף לבתי-הספר הסדירים, וכן סמינרים, כינוסים ופעילות רעיונית עניפה. תה"נ הפעילו רשת של שליחים, מורכבת בעיקר מנערות, שנסעו באורח בלתי-חוקי לגטאות הסגורים והמנותקים, וכך הקנו לסניפים המפוזרים ברחבי הארץ הכבושה אופי של תנועות המודרכות בידי המרכזים בורשה. התנועות במחתרת נטשו את העמדה שנקטו בעבר, ושלפיה התנזרו מפעולה ציבורית בגולה, ונטלו חלק בתחומי החיים השונים של מחתרת הגטו. אין להסיק מכאן שראשי תה"נ חתרו למנהיגות בציבור הכללי. בדומה למחתרת המפלגות לא התכוונו התנועות לבוא במקומם של היודנרטים, אלא התנגדו לשיטות הפעולה שלהם, הפוגעות בשכבות החלשות ביותר, ולקו הכניעה העיוור לגרמנים, שהיה לנורמה בחלקיו המסויימים, כגון המשטרה. בצד השאיפה הכללית להתקיים על אף הכול, העלו תה"נ עיקר אחר: להשפיע על הנוער ולהכינו למשימות הצפויות לו בעתיד, לאחר שיחלפו המלחמה, ההשפלה והדיכוי. ניתן אפוא לומר שעד תחילת ה'פתרון הסופי' לא היו תה"נ חלופה להתארגנות הציבורית הגלויה והחשאית בגטאות, אלא רכיב בתוך קונסנזוס כללי של מאבק על הישרדות.

המפנה בדרכה של מחתרת תה"נ חופף מבחינה כרונולוגית את המפנה הכללי בגורלם של היהודים בשלטון הכיבוש הגרמני. עם תחילת פלישתם של הגרמנים לברית-המועצות, ב-22 ביוני 1941, ופתיחת מסע רצח ההמונים בידי האיינזצגרופן, ואחר-כך מתחילת 1942, עם התפשטות מיבצע הרצח לעבר שטחי פולין המסופחים לרייך ולעבר הגנרלגוברנמן, התעוררו בגטאות ויכוח ומחלוקת עמוקים באשר למשמעות האירועים הללו ולדרכי ההיערכות המתחייבים מן המצב החדש.

יהודי וילנה נפגעו קשה כבר בראשית הרציחות. ובזילנה הובעה לראשונה מפי ראשי תה"נ הערכת מצב מפליאה בדייקנותה, ושם הוקם הארגון הראשון ללחימה יהודית המורכב מת"נ. בליל 31 בדצמבר 1941 – 1 בינואר 1942 הועלה במפגש של חברי תה"נ הציוניות-החלוציות כרוז שחיבר אבא קובנר, ובו הובעו דעות ועמדות שהיו פרי דיונים ושאומוצו בידי הארגון הלוחם המתגבש, ואחר-כך גם בידי ארגוני נוער בגטאות אחרים ובייחוד בורשה. בכרוז נאמר כי 'כול אשר הוצא משערי הגטו' הובל למוות, ש'היטלר זומם להשמיד את כול יהודי אירופה', ו'על יהודי וילנה הוטל להיות הראשונים בתור' ו'התשובה היחידה לאוייב היא התנגדות' ו'יש להתגונן עד הנשימה האחרונה'. קביעות נועזות אלו לא היו מבוססות על ידיעה בדוקה, אלא על אינטואיציה נועזת וראייה חודרת של המתהווה. הרעיון של התנגדות

בכוח לא הועלה כאמצעי היכול להרתיע את הנאצים או כסיכוי להצלה, אלא כצעד שיש לנקוט נוכח אובדן הסיכויים לחיים, וכביטוי הולם ליהודים המאורגנים המשתייכים לברית אנטי-נאצית וכוח יהודי לאומי המאמין בעתידו ובעתיד האדם החופשי.

בגטאות הגדולים נטו היו דנרטים והחוגים המקורבים אליהם, וכן רוב חברי מחתרת המפלגות, לראות ברציחות התפרצות של איבה פראית באזורי החזית או מזימה מקומית, ודחו את הטענה כי ברציחות ההמונים במזרח יש לראות התחלה של מסע רצח טוטלי. יתר על כן, אישי ציבור ותיקים ומנוסים חששו, שהרעיונות הנועזים וההתארגנות של תה"נ בגופי לחימה עלולים להמיט אסון על הרבים, במעשי תגמול קולקטיביים כמקובל אצל הנאצים. אחדים מראשי היו דנרטים, שהצטיינו ביוזמה ובטחו בכושרם האישי להתמודד עם המצב, העלו את הקונצפציה, שמול הפקרת חיי אדם וחוסר רתיעה לרצוח המוני יהודים, יש להגביר את העבודה ואת היעילות של היהודים כעובדים, כך שכאשר ילמדו הגרמנים שהעובדים היהודים מסייעים לצורכיהם, יחדלו מהדיכוי הקיצוני והרצח. ברור שקונצפציה זו של היו דנרטים, שבין השאר אימצה יעקב גנס בוילנה, אפרים ברש בביליסטוק וחיים רומקובסקי בלודז', לא האמינה שאפשרית החלטה כוללת של רצח יהודים מתוך מניעים אידאולוגיים-גזעניים, וגרסה כי הכול מתרחש מתוך חוסר אחריות של נאצים יחידים ומתוך שיקולים פרגמטיים חסרי רסן מוסרי. לא כן אנשי תה"נ, שראו במסע הרצח מהלך אידאולוגי והחלטה מרכזית ועקבית. מכאן החלטת תה"נ להיערך לגירוש העתידיים לפקוד כול גטו ולפעולת התגוננות. בעימות בין שתי הגישות, של היו דנרטים מזה ותה"נ מזה, היתה התנגשות בלתי נמנעת, ואמנם הדברים הגיעו לידי מחלוקת ובכמה גטאות גם למאבק אלים. כאמור,

ברוב המקרים, ולפחות בשלבים הראשונים של הוצאת ה'פתרון הסופי' לפועל, הסתייגה גם הנהגת המחתרת הפוליטית בגטאות מעמדות תה"נ, וכתוצאה מכך נאלצו ראשי תה"נ לנקוט קו של הסברה ופעילות עצמאיים, והפכו בכך בשלב האחרון למעין חלופה להנהגה, ובגטו ורשה להנהגה ממשית המדריכה ומכוונת את מהלך הארועים והפעילות בחודשים האחרונים של קיום הגטו. תה"נ הפיצו את רעיון ההתנגדות בגטאות השונים, ושליחים שהגיעו מורשה למקומות שונים – ביאליסטוק, קרקוב, צ'נסטוכובה, זגלמביה – נטלו חלק פעיל בהתארגנות ובמאבק בגטאות הללו. ראשי תה"נ התקשרו גם עם ארגוני הלחימה במחתרת הפולנית והליטאית וניסו להשיג מהם סיוע באמצעי לחימה, הדרכה וקשר עם גורמים בארצות חוץ. פעילות מקיפה בארגוני לחימה גילו תה"נ הציוניות החלוציות ה'שומר הצעיר', 'דרור ו'עקיבא'. הן היו יוזמות ושותפות להתארגנות ולמאבק בכול הגטאות שבהם הוקמו ארגוני לחימה, וחבריהן עמדו בראש הארגונים בגטאות המרכזיים. תנועת בית"ר היתה שותפה ל'ארגון הפרטיזנים המאוחד' (פ.פ.א.ו.) בוילנה, קבוצה מחבריה נטלה חלק בהתארגנות בביאליסטוק, ותנועת בית"ר הקימה ארגון לחימה נפרד בורשה. תנועת 'עקיבא' היתה שותפה ל'ארגון היהודי הלוחם' בורשה והיתה הכוח המרכזי בארגון הלוחם 'החלוץ הלוחם' בקרקוב. גם

תנועות 'הנוער הציוני' ו'גורדוניה' היו שותפות לארגוני הלחימה במרבית הגטאות, ורישומי של 'הנוער הציוני' היה רב בערי זגלמביה. במרבית הגטאות השתתפו באורח פעיל בארגוני הלחימה גם צעירי ה'בונד' והקומוניסטים, באחדים מהגטאות הוקמו שני ארגוני לחימה, ולרוב היה פיצול לפי הקו הפוליטי-התנועתי. לפיכך צויין לא פעם, שגם בשלב אחרון זה לא השכילו התנועות השונות להימלט מהפירוד על רקע פוליטי. עם זאת מן הראוי לציין שבשום תקופה אחרת ובשום מסגרת אחרת לא הגיעו הזרמים והגופים השונים לאחדות ולשיתוף-פעולה כה מרחיקי-לכת כמו בארגוני הלחימה. כ-2,000 חברי תה"נ היו חברים בארגוני הלחימה, נטלו חלק בתנועת ההתנגדות והשתתפו במרידות בגטאות.

היעד שאימצו ארגוני הלחימה שהקימו תה"נ היה מרד או התנגדות חמושה בתוך הגטו נוכח הגירוש הסופי של היהודים למחנות ההשמדה, וזאת בידיעה כי הלוחמים כולם צפויים ליפול במאבק. בארצות כגון צרפת, הולנד, הונגריה, כונו מרבית המאמצים של חברי תה"נ לתחום ההצלה, שאפשרויותיה היו שם יעד ריאלי. דרך ההתנגדות והמאבק החמוש במלואה מומשה בורשה בהתקוממות באפריל 1943. בגטאות אחרים, ובכללן וילנה וביאליסטוק, אומצה התפיסה שלפיה יתנהל ערב הגירוש הסופי מאבק בגטו, אך חלק מהלוחמים הופנה ליערות למאבק פרטיזנים, ולא נשללה האפשרות שאחרי פעולת ההתנגדות בגטו, יסוגו או ימלטו הלוחמים ליער וימשיכו את מאבקם בשורות הפרטיזנים. בקרקוב ניהל הארגון הלוחם את מאבקו מחוץ לגטו, כדי שלא לסכן את היהודים בתוכו, והוציא לפועל פעולות נקם בשטח העיר שמחוץ לגטו. בערי זגלמביה הושם בתנועות הלחימה, פרט לכמה נסיונות להתנגדות חמושה, הדגש בסיכויי הצלחה בדרך הברחת הגבול לסלובקיה הסמוכה, או בדרכונים זרים, לחוץ-לארץ. מחוץ לפולין הכבושה, כגון בקובנה שבליטה, התארגנו תה"נ ליציאה ליערות ולהשתלבות בתנועת הפרטיזנים, ולא חתרו באורח עקבי להתקוממות בגטו. גם במינסק שבביילורוסיה הסובייטית, שבה לא היו ת"נ לזרמיהן והיוזמה היתה בידי הקומוניסטים, קם ארגון התנגדות שקיים קשרים אמיצים עם הפרטיזנים ביערות, והוציא אלפי יהודים למאבק פרטיזנים ולמחנות משפחה ביערות. בין הפעילים בעירות הקטנות בביילורוסיה ובאוקראינה, שארגנו התקוממויות ספונטניות ובריחות של המונים, ניכר חלקם של חברי תה"נ ויוצאי ת"נ. חברי תה"נ בסלובקיה נטלו חלק פעיל בפעולות הצלה נועזות, היו מאורגנים במחנות עבודה, הצטרפו ביחידות נפרדות למרד הסלובקי הלאומי, הצטיינו במרד כלוחמים, ואחרי דיכוי – כפרטיזנים.

בדיעבד אפשר לקבוע שלא היו דנרטים ולא ארגוני לחימה תרמו להצלת המונים. הצלת המונים היתה כנראה אפשרית רק בעזרת גורמים שמחוץ למעגל היהודי הפנימי. תה"נ, כאמור, גם לא התיימרו לפלס דרך להצלת הרבים וראו במאבק אקט אחרון, אנושי לאומי, של ציבור שנגזר עליו דין מוות כולל. מן הפרסומים וההכרזות של חברי תה"נ בשלב האחרון מוכח, כי בתקופה ובמציאות של התפוררות כול מסגרות הציבור והחברה, כשכול יחיד נותר

לעצמו עם גורלו המר, שמרו תה"נ וקיימו מסגרות מאורגנות, מלוכדות וממושמשעות, וחשבו ופעלו לפי קריטריונים ציבוריים ולאומיים.

תנועות הנוער היהודיות בבוהמיה ומורביה.

כיבוש שארית צ'כוסלובקיה בידי הגרמנים וחלוקתה ל'פרוטקטורט בוהמיה ומורביה' ולמדינת סלובקיה העצמאית חוללו מהפכה בקרב היהודים שם. סילוקם המהיר יחסית של היהודים ושל הנחשבים ליהודים על-פי חוקי הגזע הנאציים ממקורות פרנסתם וממסגרותיהם החברתיות, ליכדו את הקהילה היהודית, והיא קיבלה עליה יותר ויותר תפקידי סיעוד ממלכתיים. שלטונות הכיבוש המריצו את התהליך ההוא מטעמים שלהם והחילו אותו גם על ארגונים יהודיים אחרים. כך הפכה התנועה הציונית למכשיר להגירה ולגורם המרכזי בתהליך ארגון יהדות הפרוטקטורט מחדש.

תה"נ גדלו, גילו יוזמה בתחום ההגירה וההתמודדות עם בעיות השעה, היו לגורם אקטיווי ומדריך מעבר לשכבת הצעירים והקרינו על הציבור היהודי כולו.

מרכז 'החלוץ' עסק בהדרכה של עשרות פלוגות הכשרה, חקלאיות בעיקר, קיום מסגרות להסבה מקצועית, תיאום בין התנועות וארגון העלייה. המחלקה 'לעלית הנוער' אירגנה לא רק את עלייתם של ילדים ונוער אלא גם את הכשרת הצעירים והכשרת נוער בדנמרק, ואת הקמת בית-ספר מיוחד למועמדים לעלייה. בתחומי בוהמיה ומורביה פעלו ת"נ בעלות צביון ותכנים מיוחדים, שבחלקן הושפעו ונבנו לפי מתכונת התנועות במרכז אירופה ובחלקן פעלו לפי הקווים והמסגרות שגובשו בעיקר בפולין ובליטה. תנועת 'תכלת לבן' הוותיקה בין תה"נ, שעיקר כוחה היה בחלק המערבי של הרפובליקה, פיתחה דפוסי פעולה צופית, דומים לאותם שבגרמניה, השתייכה ל'נצ"ח' (נוער ציוני חלוצי), והיתה לה זיקה ל'קבוץ המאוחד' בארץ. ל'החלוץ הצעיר' שמשקלו היה רב בקרפוטורוס, היו חברים רבים בהכשרות, ואף הוא היה קשור עם 'נצ"ח' וה'קבוץ המאוחד'. 'אל-על' היתה תנועה שמקורה בחוג משכילים, דוברי צ'כית, היתה קרובה ל'תכלת-לבן' ואף היא הצטרפה ל'נצ"ח'. ה'שומר הצעיר' היתה תנועה צעירה יחסית בחלק המערבי של צ'כוסלובקיה, הדגישה בחינוכה את היסוד המהפכני-המעמדי ואת ההתיישבות במסגרת ה'קבוץ הארצי' בארץ. ה'מכבי הצעיר' התפתח, בעיקר אחרי איחודו עם 'גורדוניה', לתנועה החינוכית הצופית-החלוצית הגדולה ביותר בבוהמיה ובמורביה, והדגיש בחינוכו את הפנייה להתיישבות ביישובי 'חבר הקבוצות'.

למרות ויכוחים אידאולוגיים לוחטים היה שיתוף-הפעולה בין כל התנועות רב, וכלל גם את תנועת 'בני עקיבא', שארגון הגג שלה היה 'החלוץ מזרחי'. הדרכים של תה"נ נפרדו רק זמן קצר לפני יציאת קבוצת ההכנה לטרזינשטט, כאשר המליצה המועצה של ה'שומר הצעיר' לחברים לרדת למחתרת או לברוח לסלובקיה או להונגריה. שאר התנועות החליטו לא לנטוש

את החניכים, את המשפחות ואת העדה כולה, ורבים ראו בהחלטת ה'שומר הצעיר' אנוכיות ואפילו בגידה. הנימוקים של שני המחנות היו ערכים בעיקרם. בדיעבד ניתן לומר שהתפיסה האקטיוויסטית של ה'שומר הצעיר', למרות הניתוח המכאיב של הניתוק שהיא חיבה, היתה מושתתת על ניתוח נוקב ומעמיק יותר של הצפוי במציאות.

בתחילת הכיבוש ראו הגרמנים בהגירת היהודים דרך רצויה לסילוקם מהרייך. התנועות פעלו באין מפריע ומבלי לנקוט באמצעי זהירות. ביולי 1940 נאסרה הפעילות של התנועות ושל כול הארגונים הציוניים, ונאסר על ילדים יהודים ללמוד בבתי-הספר. ההוראה ירדה למחתרת והמחנכים המקצועיים ומדריכי התנועות גויסו לכך. הפעולה היתה כלל ארצית ואורגנה בידי הקהילה היהודית בפראג, שמאז סוף אוגוסט 1940 היתה בעלת הזכות הבלבדית לנהל את ענייני היהודים בבוהמיה ובמורביה. סגן המנהל שלה היה יעקב אדלשטיין, איש 'החלוץ' והדמות הבולטת בין מנהיגיו. בסתיו 1941 בחרו הגרמנים בעיירה טרזיינשטט למקום ריכוזם של היהודים. אדלשטיין קיבל עליו לעמוד בראש הפרוייקט להעברת יהודים לטרזיינשטט. כבר לפני-כן הכינה הקהילה היהודית בפראג תוכניות להעביר את היהודים לכמה עיירות בבוהמיה ובמורביה, וזאת מתוך אמונה שעבודת היהודים למען הגרמנים תצילם מהשמדה. לצוות עוזריו בחר אדלשטיין, במידה רבה, בחברים החלוצים.

כדי להפוך עד כמה שאפשר את ההגליה לגטו לברכה של הכנה לארץ-ישראל, מסר אדלשטיין את הטיפול בילדים ובנוער ואת ענייני העבודה לידיהם של אנשי 'החלוץ'. לראש שירותי העבודה מונה אריך אסטרייכר, איש 'תכלת-לבן' וכול חבר עוזריו נבחר מקרב בוגרי תה"נ. הם ביקשו להקנות לעבודה אופי של הכנה ותועלת לקראת חייהם הצפויים בארץ. לפי אותם עקרונות התנהלה הפעולה בקרב הילדים ובני הנוער הצעירים. בראש המחלקה לנוער עמד אגון רדליך איש 'מכבי הצעיר', ובראשית עבודתה גם חברו לתנועה פרדי הירש, ולצידם פעלו מדריכי התנועות. המחלקה טיפלה בכול הילדים והצעירים בני 4-17.

הופעלו שלושה גני-ילדים, אחד מהם גן עברי. ב'מעונות חניכים' גרו במרוכז הנערים בני יותר מ-17. פעלו גם מוסדות מיוחדים, כגון מעון לילדים מפגרים או מעון לילדים מחלימים. העבודה החינוכית האינטנסיבית ביותר נעשתה ב'בתי הילדים', פנימיות שבהן חיו הילדים עם מחנכיהם וקיבלו את כול השירותים מטיפול רפואי עד תיקון בגדים. שם התקיימו לימודים סדירים בהסוואה של עיסוקים שהגרמנים לא אסרו, כגון ציור, שירה והתעמלות. כ-400 חניכים חיו בכול אחד משלושת בתי-הילדים הגדולים. יחידתם החינוכית הבסיסית היתה המעון (Heim) ובו 20-30 ילד. היו גם מעונות שמדריכיהם לא היו ציונים. לקומוניסטים, למשל, היו מחנכים מעולים.

המשלוחים התכופים מטרזיינשטט והחרדה להיכלל בהם, תנאי המצוקה והמוסר הכפול, הקשו על כול עבודה חינוכית. אף-על-פי-כן עשו תה"נ ככול יכולתן כדי ליצור משקל שכנגד.

הפעילות המאורגנת של החלוצים הבוגרים התבטאה בפעילויות תרבות, אך בראש וראשונה בעזרה הדדית, כגון חלוקת מזון לנצרכים. מחסן המצרכים קיבל גם משלוחי מזון מפראג. לימוד השפה העברית היה חובה, אך מעטים בלבד ענדו בסוף השבוע העברי את האות 'ע' של דוברי עברית.

ב-10 בנובמבר 1942 כונסה בטרזיינשטט ועידת 'החלוץ'. אחרי שלושה ימי דיונים הוחלט, במידה רבה ביוזמת ינדא קאופמן ('אל-על') על איחוד התנועות לארגון חדש ושמו 'החלוץ האחד'. נבחרה מועצה בת 14 חברים ובה גם נציגים של 'בני עקיבא', 'השומר הצעיר' ות"נ חלוציות אחרות. נבחר 'מרכז' בן ארבעה חברים.

בפברואר 1943 אירגנה התנועה החדשה 'יום פקודה', מיפקד שנערך בעזרת החניכים שגבו 40 גרם סוכר דמי חבר מכול אחד מהנפקדים. בל"ג בעומר תש"ג נערך 'יום הצופים'. בפתיחת מגרש הספורט על החומות, לציון יום הולדתו של הרצל (2 במאי) וחג הפועלים הבין-לאומי (אחד במאי), הושמעו נאומים בצ'כית ובעברית, ונערך מופע התעמלות בהשתתפות המונים. האירוע, שבו השתתפו 6,000 חברים, הסתיים בריקודי הורה.

בידיעתו של יעקב אדלשטיין הוטל על יושב-ראש ה'מרכז' גרט קרבל לארגן, בעזרת חבר התנועה, שהיה קצין מילואים של צבא צ'כוסלובקיה, מחתרת לצורכי הגנה. אי-הרצון לשתף פעולה עם המחתרת הקומוניסטית, פחד מענישה קולקטיבית והכללת אנשי המפתח במישלוחים הגדולים בסתיו 1943 שמו קץ לניצני התוכנית.

בסוף אוגוסט 1943 הובאו לטרזיינשטט 1,500 ילדים מגטו ביאליסטוק, כנראה לצורך הכנת עסקת חליפין. הילדים, עור וגידים ומוכי כינים, לא הורשו להיפגש עם תושבי הגטו. לפי הוראת הגרמנים הוקצו להם מדריכים ובראשם אהרן מנצ'ר, והם התגוררו עם הילדים מביאליסטוק בבידוד מוחלט משאר יושבי הגטו. פרדי הירש נעצר בידי הגרמנים כחשוד בניסיון ליצור קשר אתם ובספטמבר 1943 נשלח עם עוד 5,000 יהודים, רובם יוצאי הפרוטקטורט וביניהם חלוצים רבים, לאושוויץ-בירקנאו. שם, להבדיל מהמקובל, לא נערכה סלקציה, ונשים, גברים וילדים גם יחד הוכנסו ל'מחנה המשפחות'.

'בלוק הילדים' ב'מחנה המשפחות' בבירקנאו, שבו חיו כ-600 ילדים עם מדריכיהם, הוא הפרק האחרון, ואולי המרגש, בתולדות תה"נ החלוצית בצ'כיה. פרדי הירש השיג רשות לרכז את הילדים בני יותר משמונה בבלוק 31, ואחר-כך נמסר גם הבלוק הסמוך לילדים בני יותר מחמש. במציאות הנוראה של בירקנאו, מול ארובות המשרפות, הצליחו המחנכים, שכמעט כולם היו חברי תה"נ, ליצור אווירה של חיים נסבלים. הילדים חיו במשטר של לימודים, משחקים, עזרה הדדית ומשמעת מרצון, והאווירה ההיא השכיחה במידת מה את הרעב ואת זוועות המחנה. בדיוק שישה חודשים אחרי בואם נשלחו 3,800 מאותם ששרדו מהמשלוח בספטמבר, ובכללם הילדים והמדריכים, לתאי הגזים. פרדי הירש, שכנראה היה צריך לעמוד בראש מרד מאורגן בידי המחתרת, התאבד.

אחרי מותו המשיך ספל ליכטנשטיין, ממנהיגי 'תכלת-לבן' בפראג, עם מדריכי ת"נ ממשלוח דצמבר 1943, בניהול הבלוק, ששוב התמלא ילדים. ביולי 1944 פקד את הילדים ואת השורדים ממשלוחי דצמבר ומאי אותו גורל שפקד את קודמיהם, אלא שביוני 1944 נשלחו הכשירים לעבודה וביניהם המדריכים למחנות עבודה בגרמניה. אחרי ביקור של הצלב-האדום הבין-לאומי בטרזיינשטט ב-22 ביוני 1944, נמשכו החיים בגטו כהרגלם. באוגוסט 1944 אורגנה הוועידה השנייה של 'החלוץ' בטרזיינשטט ובחרה במועצה בת 28 חברים ובמרכז חדש. היא גם אישרה את מטרות התנועה הציונית החלוצית בגטו: חינוך לחיים שיתופיים, לערכים כלל-אנושיים ויהודיים-לאומיים ולציונות סוציאליסטית. הוויכוח על שאלות השעה היה, האם להרשות לחברי התנועה להתנדב למשלוחים כדי ללוות את הוריהם לאושוויץ או לדרוש מהם להמשיך בעבודה בגטו, לטובת הכלל. המציאות לא השאירה מקום להתלבטויות. בספטמבר 1944 החלו הגרמנים לפנות את הגטו. נשארו בו הזקנים בני יותר מ-65 וקומץ צעירים לטיפולם ולעבודות חיוניות לגרמנים. 'חלוצים' כמעט שלא נשארו בו.

תנועות הנוער היהודיות בגרמניה הנאצית.

רוב תה"נ היהודיות בגרמניה קמו בתום מלחמת-העולם הראשונה בהשפעת תרבות הנועורים החדשה והמרדנות החווייתית של תנועת הנוער הגרמנית, שסירבה לקבל לשורותיה יהודים. החלק העיקרי והתוסס של תה"נ היהודית צירף את הלאומיות היהודית (הציונית) למרדה הכללי בדור ההורים. חלק אחר דבק בפטריוטיזם גרמני ובהעמדת יהדותם על דת משה ליברלית ועל קיום הקהילה היהודית כמסגרת חברתית-דתית. עד 1933 עברו על תה"נ היהודיות בגרמניה פילוגים רעיוניים-חברתיים רבים.

עד לעליית הנאצים לשלטון התגבשו תה"נ היהודיות מבחינה רעיונית ועוצבו דפוסייהן ומוסדותיהן. רובן פעלו על-פי הנהגים של תנועת השוטטים הגרמנים (Wandervogel); 'ציפור נוד', אך נבדלו מבחינה רעיונית על-פי תפיסתם האידיאולוגית היהודית. תה"נ נחלקו לציוניות-חלוציות וללא-ציוניות. תה"נ הציוניות היו אלו: תנועת 'הבונים', שנוסדה בשנת 1933 עם איחוד 'ברית המשוטטים היהודית הצעירים' (Jung Jüdischer Wanderbund) ותנועת 'קדימה'; תנועת 'ורקלויטה' (Werkleute; 'אנשי מעשה') שצמחה מתוך ה'קרטייז' (Kreis; חוג) שהתארגן בתוך תנועת ה'קאמרדן' (Kameraden; חברים) תנועה לא-ציונית שהתפרקה בשנת 1932, וה'שומר הצעיר'. ב-1934 נוספה עוד ת"נ, 'ברית הצופים היהודית – מכבי הצעיר', שקמה עם איחוד 'ברית הצופים היהודית' ו'מכבי הצעיר'.

תה"נ הלא-ציוניות היו אלו: 'ברית נוער גרמני יהודי' (Bund Deutsch-Jüdischer Jugend) שצמחה מתוך ה'רינג' (Ring, Bund Jüdischer Jugend) ומה'כיתה השחורה' (Schwarzes Fähnlein), הפלג המתבולל בתנועת ה'קאמרדן'; והפורטרופ (Deutscher)

Vortrupp, Gefolgschaft Deutscher Juden; חיל החלוץ), תנועה אנטי-ציונית ומתבוללת מיסודו של הנס יואכים שפס.

יש להזכיר גם את ארגוני הספורט, כגון 'בר כוכבא' הציוני, שהיה מסונף ל'מכבי' העולמי, ואגודת הספורט הלא-ציונית של 'ברית חילי החזית היהודים', וארגוני נוער שונים שלא היו בכלל ת"נ אלא בעיקרם עתודות נוער ומשמרות צעירות של מפלגות פוליטיות, אך סיגלו לעצמם סממנים אחדים של ת"נ. ביניהם היו אלה: 'ברית הנוער של צעירי מזרחי'; 'קבוצות הנוער של אגודת ישראל'; 'בית"ר' (Jüdisch Nationale Jugend Herzlia); ארגון 'החלוץ', מסגרת כוללת של התנועות הציוניות החלוציות לשם קיום ההכשרות, קידום ההסבה המקצועית וארגון העלייה לארץ-ישראל – גם של חלוצים שלא השתייכו לתנועות הנוער הללו; ברית חלוצים דתיים (בח"ד).

כול תה"נ הללו נכללו, בפקודת השלטונות, ב'ועד ארצי של ארגוני נוער יהודיים' (Reichsausschuss Der Jüdischen Jugendverbände). הוועד הוא נוסד כבר בשנת 1924, ובשעתו היה מסגרת רופפת לכול תה"נ וארגוני הנוער היהודי בגרמניה. אך עיקר כוחו והשפעתו באו לו משהכירו בו השלטונות הנאצי-סוציאליסטיים ומשרד הנהגת הנוער של הרייך (Reichsjugendführung) כנציג היחיד והאחראי של כול ארגוני הנוער היהודיים, ודרכו הועברו כול הפקודות לשם הוצאת מדיניות השלטון בענייני הנוער היהודי לפועל. מדיניות השלטונות הנאצי-סוציאליסטיים ביחס לארגוני הנוער ולתה"נ היהודיים לא היתה עקבית, ניכרו בה עליות ומורדות, איסורים, ביטולם והטלתם מחדש, ותקנות שונות בחלקים ובאזורים שונים של גרמניה. בכול זאת יש לציין מגמות כלליות אחדות: ריכוז ארגוני הנוער ותנועות הנוער היהודיות; בידודם מהנוער הגרמני ומהאוכלוסייה הגרמנית; פיקוח עליהם ועל כול פעולותיהם; מאמץ להקשות על ארגונים ותנועות המטיפים להישארות היהודים בגרמניה, להפלות לטובה את העוסקים בהסבה מקצועית במטרת הגירה; הבלעתם הסופית בכלל גורלה של יהדות גרמניה.

התפתחותן של תה"נ היהודיות בגרמניה ואופי פעולתן בשנות השלטון הנאצי נקבעו על-פי דרך התייחסותן הערכית למהפך שהתחולל במצבה של יהדות גרמניה. התנועות הלא-ציוניות, שחבריהן המשיכו לדבוק בגרמניותם ובהמשך ישיבתם בגרמניה או בהגירתם לארץ כלשהי, התפזרו או פוזרו בפקודת השלטון הנאצי, שהיה מעוניין אז רק בארגונים המקדמים את הגירת היהודים.

לעומת זאת גדל אחרי 1933 באופן תלול מספר החברים בתה"נ הציוניות. הן הפכו מתנועות שוליות בחברה היהודית בגרמניה של שנות ה-20 לגרעין המרכזי והחשוב בה, והראו ליהדות גרמניה הנבוכה דרך פיסיית ורוחנית כאחת: לא בריחת הצלה של מושפלים לגלות אחרת, אלא פתרון של כבוד לאומי על-ידי עלייה לארץ-ישראל כדרך היסטורית של שיבת העם היהודי לארצו ולתרבותו.

תה"נ הציוניות-החלוציות המשיכו לטפח גם בתנאי המצוקה וההגבלות הגוברות את חייהן הפנימיים, החברתיים, הרעיוניים והתרבותיים ככול שיכלו, כגון טיולים, בירורים רעיוניים, ספורט, לימוד עברית והיסטוריה יהודית והוצאת עיתונות תנועתית, אבל את עיקר תפקידן ראו בשכנוע חוגי נוער רבים והולכים לדרך הציונית-החלוצית, להכשרה לחיי עבודה גופנית בארץ-ישראל. בגבור הלחץ ולקראת חיסול יהדות גרמניה ריכזו תה"נ הציוניות את עיקר כוחן במאמצי העלייה לארץ בדרכים שונות: עליית הנוער, 'עליה ב', העברת נוער לנקודות הכשרה בארצות חוץ שונות, הברחות גבול ועוד. אף שרבים מן הצעירים גויסו לפלוגות עבודת פרך, עלה בידם לשמור על זיקתם לתנועות, והן קיימו התכנסויות במחתרת. אחדים מן המנהיגים נרצחו בידי הנאצים כבר לפני שחברי תה"נ הנותרים צורפו לשילוח למחנות השמדה. תנועות הנוער היהודיות בהונגריה.

בשנות ה-30 פעלו בהונגריה כמה ת"נ ציוניות: 'השומר הצעיר', 'דרור-הבונים', 'מכבי הצעיר', 'הנוער הציוני' ו'בני עקיבא' - כולן מאורגנות במסגרת 'החלוץ' - וכן בית"ר, שלא היתה במסגרת ההיא. תה"נ בהונגריה היו קטנות, מספר החברים בכולן יחד היה כ-1,500-2,000 בלבד, ולאף אחת מהן לא נודעה השפעה של ממש על יהדות הונגריה או על התנועה הציונית. סיפוח דרום סלובקיה, קרפטורוס וטרנסילוניה הצפונית להונגריה בשנים 1938-1941 הגדיל את מספר חברי תה"נ. שינוי חשוב בצביון של תה"נ בהונגריה הביאו הפליטים הרבים שהגיעו אחרי מרס 1942 להונגריה מסלובקיה, כדי להינצל מגירוש למחנות בפולין. פליטים שהיו חברי ת"נ בסלובקיה נקלטו אצל חברי תנועותיהם בהונגריה.

כדי לסייע לפליטים חברי תנועותיהם, נזקקו חברי תה"נ בהונגריה לשיטות מחתרטיות, כגון זיוף תעודות זהות - דבר שלפני-כן לא היו יהודי הונגריה, שראו עצמם פטריוטים הונגרים טובים, מעלים על דעתם לעשותו. בכך נעשו הצעדים הראשונים למה שלימים היה לתנועת ההתנגדות של 'החלוץ'. בסוף 1942 היתה בודפשט למרכז חשוב של פעולות הצלה ושל העברת מידע על הנעשה באירופה שבשלטון הנאצים.

לפני כיבושה של הונגריה בידי הגרמנים במרס 1944 חיו יהודי הונגריה בשלווה יחסית, למרות שלושת החוקים האנטי יהודיים שנחקקו בשנות 1938-1941, ותה"נ גדלו למרות שזמן קצר אחרי הצטרפות הונגריה למלחמה ביוני 1941, נאסר קיומן. בדצמבר 1943 התירה הממשלה לתה"נ לחזור ולפעול בגלוי. זמן קצר לפני-כן הגיע להונגריה גל של פליטים, בעיקר מפולין. הם יצאו מהגטאות בשיאה של ההשמדה, היו עדים למרד בגטו ורשה וסיפרו לחבריהם בהונגריה על גורלם של יהודי פולין.

אחרי פלישת הגרמנים להונגריה ב-19 במרס 1944 היו תה"נ הציוניות המגזר היחיד, או העיקרי, בקרב היהודים שהבין, באופן ברור למדי, למה יש לצפות בשלטון הנאצים. עד לשחרור הונגריה בידי הצבא הסובייטי ניסו תה"נ לפעול בדרכים שונות להציל חיי יהודים.

בחודשי אפריל-מאי 1944, כאשר רוכזו יהודי הונגריה בגטאות, ניסו חברי תה"נ על-ידי תעודות זהות 'אריות' שזייפו, להתקשר עם חבריהם שבערי-השדה ולסייע להם להימלט מן הגטאות. הם גם ניסו להזהיר את היהודים מפני הצפוי להם בשילוח לאושוויץ. למרות שהצילו מאות נפשות, נכשל כליל נסיונם להזהיר את המוני היהודים, מכיוון שברוב הגטאות שבערי-השדה התייחסו בחוסר אימון לאזהרותיהם.

פרק גדול יותר ומוצלח יותר היה פעילותם של חברי תה"נ ב'טיול', דהיינו, הברחת פליטים אל מעבר לגבול, בייחוד ההברחה לרומניה בחודשי מאי-אוגוסט 1944. ארגון 'טיול' היה מורכב מכמה קבוצות בבודפשט שהכינו את המועמדים לחציית הגבול וציידו אותם במסמכים המזוייפים הדרושים לדרך. ליד הגבול בטרנסילוניה פגשו פעילי 'טיול' את היוצאים לדרך והתקשרו עם המבריחים. אנשי 'טיול' לא היו היחידים שאירגנו נתיבי בריחה לרומניה, ויהודים רבים בטרנסילוניה נמלטו ביוזמתם הם. יהודים רבים נתפסו ונאסרו לפני חציית הגבול ואחריה, ואולם, כ-7,000 ניצלו בדרך זו, מהם כ-2,000-3,000 שהעביר ארגון 'טיול' במישרין.

ב-9 ביולי 1944 הפסיק עוצר הונגריה, מיקלוש הורטי, את שילוח היהודים להשמדה, והועלתה הצעת הורטי לאפשר לאלפי יהודים להגר מהונגריה. ההצעה הוכשלה בידי הגרמנים, ואולם, היא איפשרה לכמה מדינות ניטרליות להנפיק 'תעודות חסות' (Schutzpass), שלמעשה העמידה את נושאייה בחסות המדינה שהנפיקה את התעודה. החסות היתה מבוססת על ההנחה, שנושאי 'תעודת החסות' הם מהגרים-בכוח למדינה הניטרלית שהנפיקה אותן או למדינת אויב שהמדינה הניטרלית מייצגת אותה.

ב-15 באוקטובר 1944, אחרי כשלון ניסיונה של הונגריה לפרוש מן המלחמה וכינון משטר 'צלב החץ', חודשו גירושי היהודים בצורת צעדות מות. תה"נ הציוניות וכמה דיפלומטים ניטרלים מסורים הצליחו להציל אלפי יהודים על-ידי 'תעודות חסות', אמיתיות ומזוייפות.

בגלל אותם גירושים נותרו אלפי ילדים בכול הגילים בלי כול מבוגר שיטפל בהם. תנועת ההתנגדות של 'החלוץ' עמדה באתגר ונטלה את הטיפול בילדים ההם במסגרת הרשמית של מחלקת A, שבראשות אוטו קומיי, של הצלב-האדום הבין-לאומי. מאוקטובר 1944 עד ינואר 1945 הוקמו כ-40 גני ילדים, ובהם מצאו מחסה כ-5,000-6,000 ילדים וכ-2,000 מבוגרים. אותה עת הפכה לשכת ההגירה היהודית של הקונסוליה השווייצית ('בית הזכוכית') למרכז להפצת מסמכים, לאחד ממרכזי 'החלוץ' ולמסתור לכ-3,000 יהודים. הוקם ארגון מסועף לספק מזון ליושבי אותו מרכז, לבתי הילדים וליושבי הגטו בבודפשט אחרי הקמתו בנובמבר 1944.

ארגון ההתנגדות פעל באותה צורה ברורה ויעילה גם בתחום הדפסת 'תעודות חסות' והפצתן. כ-100,000 תעודות מזוייפות הופצו, והן הצילו יהודים רבים. ארגון ההתנגדות של 'החלוץ' היה בחודשי המלחמה האחרונים גם אחד המקורות הראשיים למסמכים ולמזון

לתנועת ההתנגדות ההונגרית. בימי שלטון 'צלב החץ' הצליחו צעירים חברי 'החלוצ' שהתחפשו לחברי 'צלב החץ' להציל, בכוח או בעורמה, כמה יהודים שהמיליציה הפשיסטית תקפה אותם.

תנועות הנוער הציוניות בסלובקיה.

אחרי מלחמת-העולם הראשונה הקימו עולים מפולין שעברו דרך סלובקיה הסתדרות צופים בעיר ברטיסלובה ושמה 'השומר'. היא פעלה במערב סלובקיה, שבה היתה יהדות מתבוללת והשפעה של התרבות הגרמנית. בקרפטורוס ובמזרח סלובקיה, שבהן חי יישוב יהודי מושרש בתרבות יהודית ומושפע מן התרבות ההונגרית, קם אירגון 'קדימה', שהיה היורש של הסתדרות צופים באותו שם שהתקיימה בהונגריה לפני מלחמת-העולם הראשונה. שני הארגונים התאחדו וקמה הסתדרות צופים דתית 'השומר קדימה'. בשנת 1927 חל פילוג ב'השומר קדימה' עקב דרישת חלק מחבריו להגשמה חלוצית. קמו תנועות ה'שומר הצעיר', בית"ר, בני-עקיבא ו'מכבי הצעיר'.

מראשית שנות ה-30 התרחב מפעל ההכשרה. המשבר הכלכלי ששרר אז הגביר את זרם המצטרפים להכשרות – מזה, ולמפלגה הקומוניסטית – מזה.

עם הקמתה של מדינה סלובקית עצמאית, קלריקלית-פשיסטית ואנטישמית במרס 1939, סולקו יהודים מבתי-ספר תיכוניים ומאוניברסיטאות. אלפי צעירים חיפשו מיפלט מהעוינות האנטישמית בחברה המציעה פתרון, פעילות וחיי חברה בעלי ערך, ומצאו אותו בתה"נ. זרם המצטרפים לשורותיהן הציב לתנועות תפקידים שלא ידעו בעבר. הן הפכו למקום המעניק השכלה שנשללה מהנוער היהודי, מתמודד עם קשיי כלכלה שאליהן נקלעו משפחות רבות ומחפש דרכים לעלייה בלתי-חוקית. בשנים 1939-1942 פרחו תה"נ, הוקמו סניפים וקינים, אורגנו מחנות קיץ וחורף לגילאי בית-הספר היסודי ולבוגרים, הושקעו מאמצים רבים להקים דור של מדריכים, וקמו והתרחבו הכשרות, בהן הכשרות חקלאיות. בעזרת 'מרכז היהודים' ובמימון הג'וינט אורגנו קורסים מקצועיים.

באפריל 1940 נכשל הניסיון האחרון לארגן עלייה לארץ-ישראל. שתי אוניות של 'עליה ב' על 736 נוסעיהן עמדו בנמל ברטיסלובה וציפו לקבלת אשרת מעבר לים השחור. האשרה לא נתקבלה והנוסעים, בהם 103 חברי תה"נ החלוציות, ירדו על אדמת סלובקיה, מיואשים וחסרי כול. גבול סלובקיה נסגר.

בסוף מרס 1942 התחיל גירוש יהודי סלובקיה למחנות השמדה בפולין. בין המגורשים היו חברי תה"נ רבים, חלוצים מהכשרות, וחניכים עם הוריהם. תה"נ אירגנו בריחה להונגריה. מאות הצליחו להגיע לבודפשט וחבריהם קלטו אותם.

בתום הגירושים בסתיו 1942 התארגנו תה"נ במחתרת, חברי התנועות נמצאו במחנות העבודה, שירתו בגדוד הששי בצבא סלובקיה וחיו בערים בניירות 'אריים' מזוייפים. ב-31 בדצמבר 1943 וב-1 בינואר 1944 התכנסה מועצת ה'שומר הצעיר' בביתו של הרב אב (ארמין) פרידר, רב ומנהיג הקהילה נובה מסטו נד והום (Nove Mesto Nad Vahom), שהיו לו קשרים עם שר החינוך, והלה העביר לו מידע על דיוני הממשלה בענייני יהודים. המועצה החליטה להשתלב במאבק חמוש של המחתרת הסלובקית ואישרה יציאת חברים להונגריה. העוברים להונגריה עתידים היו להשתלב במחתרת החלוצית בבודפשט, ונמנו עם חברה הבולטים.

ב-29 באוגוסט 1944 פרץ המרד הסלובקי הלאומי. חברי המחתרת החלוצית ממחנות העבודה ומערים הצטרפו אל היחידות הלוחמות בכול החזיתות. לשטח הלוחם-המשוחרר הגיעו צנחנים ארץ-ישראליים, ועם מטה תה"נ עשו פעולות עזרה והצלה. הגרמנים ריכזו כוח רב לחיסול המרד. ב-27 באוקטובר נפלה בנסקה ביסטריצה, בירת המרד. הצנחנים ומטה התנועות נסוגו אל היערות והתמקמו לרגלי הר פרשיבה (Prasiva). המחנה שלהם הותקף בידי הגרמנים ובין הנופלים בהתקפה היה אגון רוט, מנהיג ה'שומר הצעיר'. הצנחנים חביבה רייק, רפאל רייס וצבי בן-יעקב נתפסו והוצאו להורג.

הגרמנים השתלטו על סלובקיה וגירשו את שרידי היישוב היהודי להשמדה. בעיר הבירה ברטיסלווה פעלה מחתרת והיא סיפקה כסף וניירות ליהודים המסתתרים. בראשה עמדו חברי 'מכבי הצעיר'.

באפריל 1945 שוחררה סלובקיה. תה"נ קמו לתחייה ופעלו עד 1949, עד לעליית רוב יהודי סלובקיה לישראל.

תנועות הנוער היהודיות בצרפת ב-1940-1944.

ערב מלחמת-העולם השנייה פעלו בצרפת סניפים דלילים של התנועות החלוציות וכן של ברית הנוער הדתי. בתנועות הללו, שסבלו ממחסור במדריכים, היו רוב החברים בני משפחות מהגרים ופליטים, ורק מיעוטם היו בני ילידי צרפת, שהיו לפי דרכם רחוקים מלהזדהות עם הציונות.

הוותיק שבתה"נ היה 'ארגון הצופים היהודים בצרפת' שהקים ב-1923 צעיר בן 17, רובר גמזון, תלמידו של המשורר היהודי אדמון פלג. בתחילתה הצטרפו לתנועתו בני החוגים של ילידי צרפת. ואולם, גמזון הנהיג בתנועה קו פלורליסטי וקלט דתיים וחילוניים, ציונים ופטריוטים אנטי-ציונים. כך שכעבור כמה שנים היו הצופים המסגרת היחידה בנוער שבה התמזגו צעירים מכול החוגים, לרבות בני משפחות המהגרים והפליטים. פעולות למען הקרן הקיימת לישראל ושירים ארץ-ישראליים השתלבו בתוכנית החינוכית של התנועה. לנוער הקהילה האורתודוקסית הקטנה היתה תנועה נפרדת ושמה 'ישורון'.

עם מפלת צרפת ביוני 1940 בוטלו באיזור הצפוני של צרפת, הכבוש בידי הגרמנים, כול תה"נ בצו מטעם הכובש. ואולם, בפריס חידשו הצופים וה'שומר הצעיר' את פעולותיהם במסווה של מועדונים קהילתיים. ואילו בדרום שבשלטון וישי פעלו תה"נ בשנתיים הראשונות של הכיבוש בגלוי. בקיץ 1942, כאשר החלו מעצרים וגירושים של המוני יהודים בצרפת, ירדו תה"נ למחתרת.

במאי 1942 נערך בעיר מונפליה (Montpellier) שבאיזור הדרומי כנס של מנהיגי תה"נ הציוניות ובו הוחלט שכול התנועות תוותרנה על הזהות הפוליטית שלהן. כך הוקמה תנועת הנוער הציוני, ומבנה לא פדרטיבי אלא מאוחד. נבחרה הנהגה שלא על-פי מפתח מפלגתי. יוזם הכנס היה סימון לויט, המזכיר הכללי של תנועת הצופים וחבר הנהלתה. לויט לא היה מזוהה עם תנועה פוליטית כלשהי, והוא נבחר למזכיר הכללי של התנועה הציונית החדשה. כעבור שנה הצטרפו שני המנהיגים הבכירים של הצופים, גמזון ושמעון המל, להנהלת התנועה הציונית החדשה.

התנועה החדשה הקימה ארגון מחתרת ושם הצופן שלו 'חינוך גופני' (Education Physique), והצופים הקימו ארגון מחתרת ושם הצופן שלו 'שישית' (La Sixième) משום שחבריו היו מאורגנים בקבוצות של שישה מטעמי חשאיות. שני ארגוני המחתרת שיתפו פעולה בכול מעשיהם. עם הקמת התנועה הציונית החדשה הפך הנוער הציוני לגורם פעיל בחברה היהודית ותרם רבות לארגונה ולהצלחתה. ואולם, מיד עם תום המלחמה התפרקה התנועה המאוחדת וכול אחד מרכיביו שב למסגרת שלו.

פעילות הנוער היהודי המאורגן בצרפת הכבושה הצטיינה בשלושה תחומים: חינוך, הצלה וגרילה. נוסף לפעולות חינוך, כנהוג בכול תנועת נוער, נערכו חוגי לימוד, ובהם נטלו חלק גם מבוגרים והם היו סדנת הכשרה למדריכים. תנועת הצופים קיימה סמינרים להכשרת מדריכים חדשים שנבחרו מקרב עובדי הוראה שפוטרו ממשרתם כתוצאה מגזירות משטר וישי. עד אז נהגו האנשים ההם לראות ביהדות את תרבות אבותיהם, שהגיעה, כך חשבו, אל קיצה. לצעירים שלא הגיעו לחוגי הלימוד מסיבות גיאוגרפיות נפתחו קורסים מותאמים בכתב. המשימות העיקריות של תה"נ בתחום ההצלה היו הכנת תעודות מזויפות וחלוקתן, מתן תמיכות סעד, סיורים בתנאים קשים ומסוכנים באזורים מרוחקים ממרכזים עירוניים במטרה למצוא משפחות ומוסדות לא-יהודיים המוכנים לארח משפחות או ילדים בודדים, טיפול שוטף בילדים, והכנת קבוצות ילדים לקראת הסעתם עד לגבול שווייץ או ספרד והברחתם דרך הגבול. שלושה מכול ארבעה יהודים שישבו בצרפת בקיץ 1940 ניצלו, והצלת עשרות אלפים היתה, בחלקה, מעשה תה"נ. הן טיפלו טיפול מלא בכ-10,000 ילדים שהוריהם גורשו – המעשה הבולט והגדול ביותר של תה"נ במחתרת. כ-1,500 מהילדים הוברחו לשווייץ ו-88 לספרד. לאחרים נמצאו מקומות מיקלט בתשלום במשפחות ובמוסדות לא-יהודיים. המטפל של כול ילד מטעם המחתרת היהודית דאג לבקר אצלו פעם בחודש, ותפקידו היה בין השאר

לדאוג לרווחת הגוף והנפש של הילד, ולשמור על זיקתו ליהדות. עשרות צעירים וצעירות מצוותי ההצלה נתפסו ונרצחו, ואולם, איש מהילדים לא נפגע. אחרי שחרור צרפת הוחזרו לקהילה היהודית הילדים שהוריהם נספו.

האירועים בניס (Nice) בספטמבר 1943 העמידו את תה"נ במבחן קשה במיוחד. האיזור היה בשלטון כיבוש של האיטלקים, שהגנו על היהודים נגד הפקידים הצרפתים ועמדו מול לחץ הגרמנים, והוא היה למיקלט ל-30,000 פליטים יהודים שברחו משאר אזורי הכיבוש של הגרמנים. ביום פרסום הסכם שביתת-הנשק שחתמו האיטלקים עם בעלות-הברית ב-8 בספטמבר 1943, התמוטט המערך הצבאי האיטלקי בצרפת ואת מקומו תפסו צבא ומשטרה של הגרמנים. היהודים בניס ובסביבותיה מצאו עצמם לכודים. עד אז פעלו הארגונים היהודיים בגלוי, ובו ביום התפזרו מנהיגיהם ופקידיהם ונמלטו. נותרו במקום פעילי תה"נ שירדו למחתרת והיו הכוח היחיד שטיפל בביטחון היהודים ובהצלמתם. היו אבידות קשות, אבל בתוך זמן קצר יחסית צידו אנשי תה"נ את רוב היהודים בתעודות מזויפות והפנום למקומות מיקלט חליפיים.

ארגון ה'צבא היהודי' שהקימו פעילים ציונים בטולוז (Toulouse) גייס לוחמים מקרב תה"נ ואימנם בנשק ובלוחמת גרילה. באפריל 1944 חיסלה בניס (Nice) יחידת פרטיזנים של ה'צבא היהודי' כנופיית מלשינים משתפי-פעולה עם הגסטפו. יחידות כאלו פעלו בליון (Lyons), בטולוז ובפריס. הארגון הקים רשת משוכללת להברחת לוחמים לארץ-ישראל דרך ספרד. כך עלו לארץ ב-1944 כ-300 צעירים, בהם עשרות חברי ההכשרות החקלאיות של התנועה הציונית ושל הצופים, וכן עשרות חברי 'החלוץ' מהולנד שהצליחו להסתנן לצרפת. המיבצעים הללו גבו מחיר כבד של אבידות. בחורף 1943-1944 החלו להתארגן יחידות פרטיזנים יהודים מטעם ה'צבא היהודי' וכן מטעם תנועת הצופים. הקרב בעל ההיקף הגדול ביותר שבו השתתפו היחידות היהודיות היה מארב על רכבת משוריינת, באיזור העיר קסטר (Castres). אחרי ליל לחימה קשה ב-19-20 באוגוסט 1944, נלכדה הרכבת, ו-3,500 חיילים וקצינים גרמנים נכנעו ליחידות המחתרת היהודיות בקסטר. יחידות של ה'צבא היהודי' השתתפו בשחרור פריס ועוד ערים גדולות בצרפת.

תנועות הנוער הציוניות החלוציות ברומניה.

תה"נ מילאו תפקיד מרכזי בפעילות הציונית ברומניה, וזאת לא בגלל גודלן, אלא בגלל כוחן הארגוני, תוכנן האידיאולוגי והערכי ושיעור העולים מקרבן לארץ-ישראל. ברומניה הגדולה, כלומר, ברומניה בגבולותיה שבין שתי מלחמות-העולם, פעלו רוב תה"נ הציוניות: בני עקיבא, 'גורדוניה', 'דרור'-הבונים, 'הנוער הציוני', ה'שומר הצעיר', 'ברית הקנאים' ובית"ר. בימי הרודנות ש המלך קרול II (1938-1940) פורק 'החלוץ' בפקודת השלטונות ובכך נשמט הבסיס החוקי לפעילות תה"נ והן פעלו בתנאים מחתרתיים למחצה,

במסווה של 'הכשרת עולים' – דבר שעלה בקנה-אחד עם מדיניות הממשלה לעידוד הגירת היהודים מרומניה. בעקבות כיבושה של פולין בספטמבר 1939 הגיעו לרומניה פליטים מפולין, וגברו ההכנות לפעולת תה"נ במחלתת ולאפשרות לעלייה לארץ במקרה שרומניה תיכבש.

עם כיבוש בסרביה ובוקובינה הצפונית בידי ברית-המועצות בסוף יוני 1940 נשאר חלק גדול מבוגרי תה"נ בשלטון הסובייטים. חלק מהתנועות, ובעיקר 'הנוער הציוני' וה'שומר הצעיר', המשיכו לפעול במחלתת, עד שהשלטונות הסובייטים אסרו את מנהיגי ה'שומר הצעיר' והגלום לסיביר.

עם כינון המשטר הפשיסטי ברומניה בספטמבר 1940, בהנהגת יון אנטונסקו ו'משמר הברזל', נפתחה תקופה של רדיפות על תה"נ וטרור אלים כלפיהן. חוות ההכשרה פוזרו, וכתוצאה מכך התרכזו מאות חלוצים בבוקרשט.

בעת מרידת 'משמר הברזל' ודיכוייה (21-23 בינואר 1941) הגיעו הרדיפות לשיא, ועשרות חברי תה"נ נאסרו ועונו, ומנהל המשרד הארץ-ישראלי משה אוריחובסקי נרצח. הרדיפות והמאסרים נעשו בהאשמות דמיוניות. ב-1941 יצאו מרומניה השליחים מן הארץ והעולם האחרונים לארץ-ישראל, וכתוצאה מכך גובשו הנהגות צעירות לתה"נ וכן להסתדרות הציונית. בגלל צורכי הזמן הוקמה 'ברית הנוער' – גוף מתאם בענייני עלייה, עזרה ומידע. 'ברית הנוער' ניסתה ליצור קשר עם חברי התנועות בשטחי פולין הכבושים בידי הגרמנים והסובייטים, אך הצלחתה היתה מעטה.

הצטרפותה של רומניה לגרמנים בפלישתם לברית-המועצות גררה את החמרת החוקים נגד היהודים, את הפוגרום ב'יש (29 ביולי 1941) ואת גירוש יהודי בסרביה ובוקובינה לטרנסניסטריה והשמדת רובם. המצב והפגיעות בחבריהן אילצו את תה"נ לרדת למחלתת ולצמצם את פעולותיהן לכמה ערים (בוקרשט, יש, טימישורה, גטו צ'רנוביץ ועוד). אך בהעדר אפשרות לעלות לארץ ונוכח הסיכון שבפעילות ציונית, היו החלוצים בוגרי תה"נ נושאים העיקריים של פעולת המחלתת הציונית.

אפשרויות ההדרכה והפעולה בתה"נ הוגבלו מחמת הרדיפות, החוקים נגד היהודים וחובת עבודת הכפייה. הפעילים נאלצו אפוא לזייף תעודות; מספר קטן בלבד של פעילים מרכזיים בתה"נ קיבלו ב-1942-1943 פטור מעבודת כפייה בעקבות הסדר שעשו הפעילים הציוניים ב'מרכז היהודים'.

סיכון תמיד למחלתת הציונית היתה הסתננותם של פעילים קומוניסטים לשורותיה. הקומוניסטים ביקשו לגרור את תה"נ לפעולות ראויה אנטי-פשיסטיות, שהיה בהן סיכון לא הכרחי לנוער הציוני. במרס 1942 נאסרו בבוקרשט שלושה נערים קומוניסטים, והם הסגירו 16 מחברי ה'שומר הצעיר', בני 10-20, בגלל הפצת שטרות כסף שעליהם הדפיסו

קומוניסטים יהודים סמאות אנטי פשיסטיות. על חלקם נגזר עונש מוות, ועל רובם – עונש מאסר של 10 עד 25 שנה.

מ-1942 התרכזה פעולת תה"נ בתחומים אלה:

שמירת קשר סדיר עם 'ועדת העזרה וההצלה בקושטא' (איסטנבול) ועם משרד הסוכנות היהודית בז'נבה. הקשר הזה היה חיוני לתה"נ, הן לשמירת המוראל-על-ידי קבלת ידיעות מארץ-ישראל, והן לקבלת עזרה ממשית בכספים. ועדת העזרה הנחתה את המחותרת בעניינים שונים, כגון עלייה, הצלה ועוד, ותה"נ מסרו לה מידע על ההשמדה בפולין;

2. שמירת הקשר בין מרכזי תה"נ ובין חבריהן בכול מקום כדי לעודד את רוחם ולתת סעד ועזרה לזקוקים להן, בייחוד בפלוגות עבודת הכפייה. חשיבות רבה נודעה לקשר עם הגטו בצ'רנוביץ ועם המגורשים בטרנסניסטריה. הקשר עם צ'רנוביץ, שבה המשיכו חלק מתה"נ בפעילות במחתרת, נעשה באמצעות חברי תה"נ שנסעו מבוקרשט בתעודות מזויפות, הביאו כספים וסייעו להעביר פליטים לבוקרשט. בטרנסניסטריה לא איפשרו הסבל הקשה והפיזור פעילות של תה"נ, והפעילות המעטה שהתקיימה התבטאה בשמירת קשר אישי וחברתי, כגון בפעילות 'הנוער הציוני'. הקשר בין בוקרשט לטרנסניסטריה התנהל בעיקר באמצעות לא-יהודים, שהעבירו לשם כספים וקצת תרופות ומזון. 'הנוער הציוני' השתתף במשלחות שנשלחו ב-1943 לטרנסניסטריה כדי להכין את החזרת היתומים משם. בצ'רנוביץ סייעה המחותרת של תה"נ במתן עזרה ומיקלט לפליטים מפולין שהצליחו לברוח דרך סניאטין (Sniatyn). מ-1943, עם התקרבות הצבא האדום, הפכה שהייתם של הפליטים בצ'רנוביץ למסוכנת, ותה"נ השתדלו להבריחם לבוקרשט. ואולם, נפלה תקלה בפעולה, ובתחילת 1944 נאסרו חלק ממנהיגי הנוער ומהמנהיגים הציונים. נוצר מצב מסוכן עקב כישלון זה וכן עקב הידיעות על התנועה הציונית שנפלו בידי הנאצים בעזרת העיתונאי השווייצר הנס ולטי, בלדר המוסדות היהודיים והציוניים לז'נווה.

היועץ הגרמני לענייני יהודים, גוסטב ריכטר, ניסה לנצל את ההזדמנות ולערוך משפט ראווה אנטי-ציוני כדי לחסל את המחותרת הציונית. ואולם, ב-1944 חל שינוי בעמדת הרומנים, בעקבות השינויים בחזיתות, והרומנים לא היו נכונים לסייע לנאצים בפרשה זאת. אחרי התערבות נמרצת של מנהיגים יהודים ומוסדות בין-לאומיים שוחררו רוב האסורים.

עם כיבוש הונגריה בידי הגרמנים במרס 1944 והמסע להשמדת היהודים בה, התארגנו חברי תה"נ, בסיוע הקהילות וההסתדרות הציונית, לנסות ולהציל יהודים מהונגריה. בעיירות טורדה (Turda) וארד (Arad) ובמקומות אחרים לאורך הגבול עם הונגריה הוקמה רשת הצלה והברחת פליטים וחלוצים לרומניה, והעברתם בסתר לבוקרשט. הפעולה ארכה כחודשיים והצילה אלפי יהודים.

עם התקרבות הצבא האדום לרומניה החלו תה"נ להתכונן לאפשרות של פעולות נקם מצד הגרמנים הנסוגים. הצנחנים שהגיעו מארץ-ישראל מאוקטובר 1943 עד קיץ 1944, ובייחוד

יצחק בן אפרים (מנו), הממונה מטעם משלחת הצנחנים על ההגנה, השפיעו על תה"נ להתארגן להגנה על הציבור היהודי.

בעת הפיכה ברומניה נגד אנטונסקו, באוגוסט 1944, היו כמה פלוגות חלוצים, ובהם כ-200-300 איש, נכונות להגן על השכונות היהודיות בבוקרשט. הפלוגות הללו היו בהנהגתם של יצחק בן אפרים וברל שיבר, איש 'הנוער הציוני'. ואולם, הצבא הרומני והתקדמות הצבא האדום מנעו כול התערבות של הגרמנים, ונמנעה הסכנה שנשקפה ליהודים.